

BILDER AV
BILDER AV
HALLÄNDSK

Bilder av halländsk arkeologi
– en bok tillägnad
Lennart Lundborg

ARKEOLOGI
– EN BOK
– TILLÄGNAD
LENNART
LUNDBORG

*U*tskrift

Utskrift utges av Stiftelsen Hallands länmuseer, Uppdragsverksamheten, Tollsgatan, 302 31 Halmstad
Länsstyrelsen i Hallands län har bidragit till tryckningen av detta nummer.

Manuskript till Utskrift mottas i form av maskinskrivna manus eller 3,5" disketter i Word Perfect eller Word for Windows.
Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

Redaktör Erik Rosengren

Omslag designat av Staffan Hyll. Inlaga av Monica Bülow-Björk.

Tryckt hos Kopieringsbolaget, Halmstad, 1996.

© Copyright Stiftelsen Hallands länmuseer

ISSN 1102-7290

Innehållsförteckning

Redaktionellt	5

<i>Karin Bauman</i>	
Schaktningskontroller på kyrkogårdar - en utvärdering	7
<i>Anne Carlie</i>	
Arkeologi - en vetenskap med samhällsansvar!	11

<i>Bengt Nordqvist</i>	
Senpaleolitiska jägare och fångstmän längs norra och mellersta Hallands kustområden	15
<i>Robert Hernek</i>	
En mellanneolitisk fångstplats vid Varberg	21
<i>Eva Ryberg</i>	
Dvärgahuset, Jättegraven och andra kistor. En liten exposé över några halländska hällkistor	27

<i>Tore Artelius</i>	
Den återfunna "Kungahögen" - två begravningar från bronsålderns IV-period i Nordvåra	31
<i>Lennart Carlie</i>	
Arkeologen Wilhelm Boye och undersökningarna i Hasslöv, 1868-69	39

<i>Lars Lundqvist</i>	
Skreaprojektet: om ett halländskt bebyggelserum under brons- och järnålder	49
<i>Bo Strömberg</i>	
Variationer av gravfält och gravfältsstudier	57
<i>Giesela Ängeby</i>	
Långhusen i Orrea. Ett frö till förståelsen av bebyggelsen vid Fjärås Bräcka under äldsta järnålder	73
<i>Gundela Lindman</i>	
Yngre järnåldersbebyggelse i halländsk kustbygd	81

<i>Per Wranning</i>	
Laholmstrakten under vikingatid och tidigmedeltid	87
<i>Jan-Erik Augustsson</i>	
Senmedeltida andaktsfigurer av keramik	97
<i>Björn Petersen</i>	
"Anläggning 8" - Visst var det Rådhuskällaren?	101
<i>Lena Bjugger & Erik Rosengren</i>	
Kyrkan i "Scuthmanslef"	103

<i>Ing-Marie Nilsson</i>	
Kurtinmurar och utanverk i södra Halmstad - ett bidrag till Halmstads fästningsverks historia	115
<i>Christina Rosén</i>	
Keramik hos borgare och bönder	121

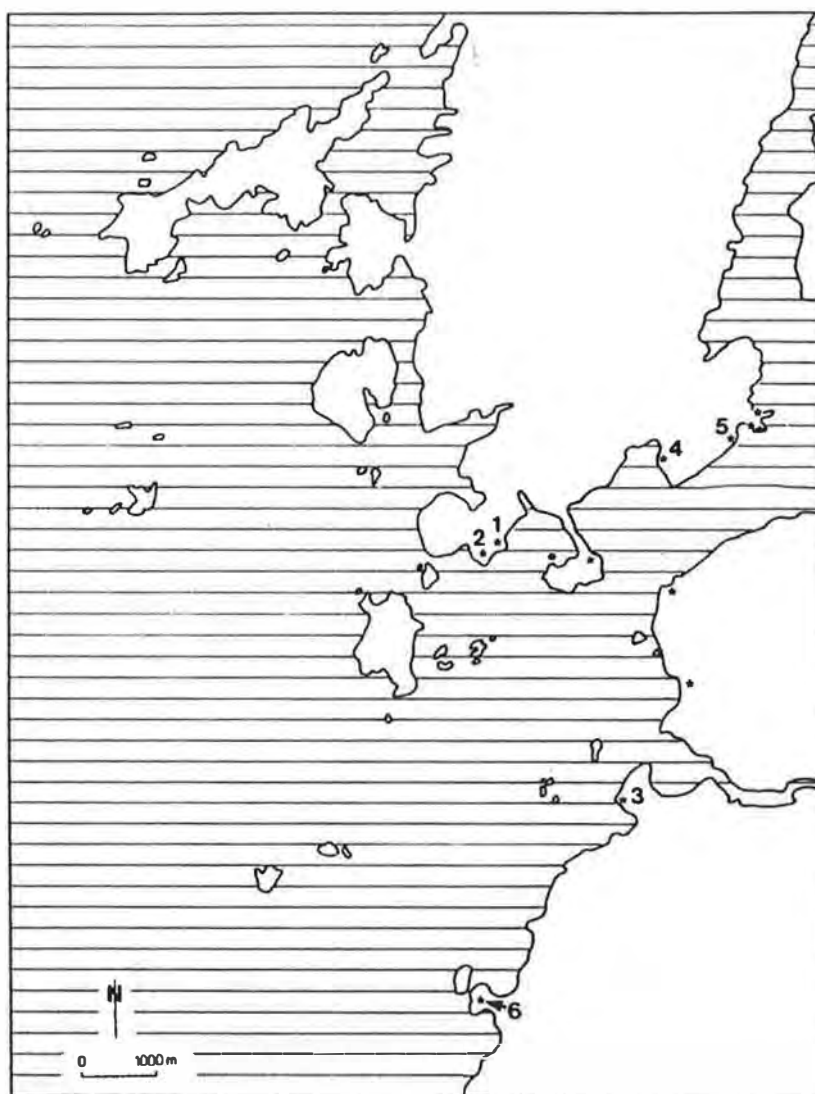
En mellanneolitisk fångstboplats vid Varberg

av Robert Hernek

Inledning

I stora delar av Halland pågår nu arbetet med att bygga dubbelspår längs hela Västkustbanan. Flera arkeologiska undersökningar har redan gjorts i samband med

denna utbyggnad medan de sista beräknas vara färdiga i år eller senast under 1997. Inför en ny vägviadukt över järnvägen, vid Bläshammar cirka en mil norr om Varberg, fick UV Väst under försommaren 1993 tillfälle att undersöka en stenåldersboplats från mellan-neolitisk tid (fornlämning 121 i Lindberg socken). Under neolitikum, då havsytan stod cirka 10 meter

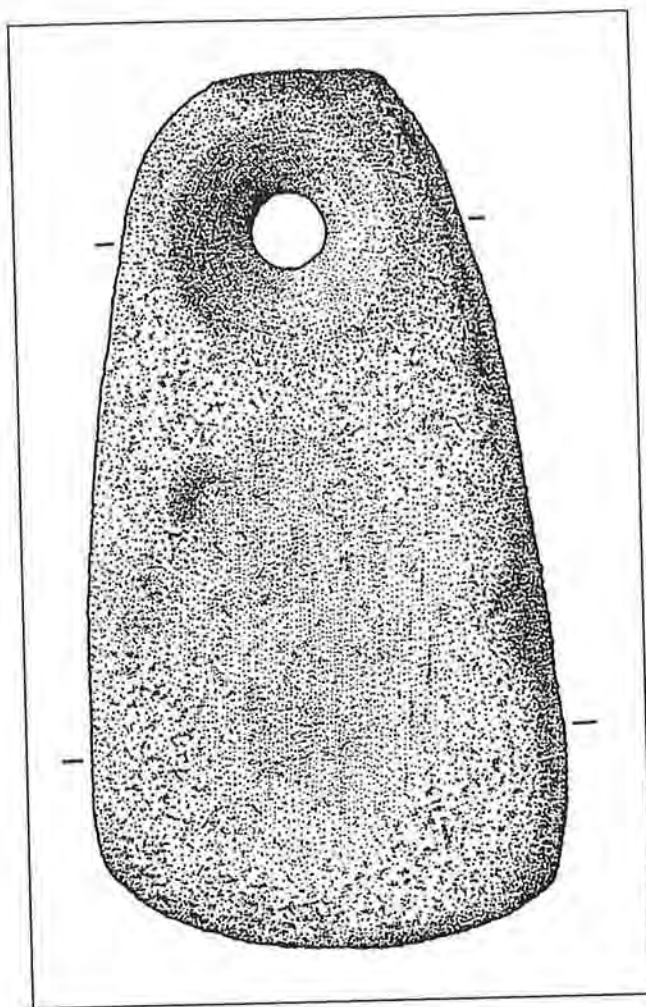
Figur 1. Området norr om Varberg så som landskapet har sett ut med en havsnivå 10 meter över dagens havsytan. Några av de platser som lämnat gropperamiska fyndmaterial finns utmärkta. Siffrorna markerar följande platser: 1. Lindberg 121 som behandlas i denna artikel 2. Lindberg 122, 3. Barnabro (undersökt 1984), 4. Toftaås vid nuvarande E6 (undersökt 1984), 5. Svensgård, 6. Depåfynd från Varbergs innerstad med fynd av tre flintyxor, två mejslar och 24 st långa flintspån.

högre än idag, hade Viskan två mycket breda mynningsarmar. Den södra utgjordes av Torpadalen som då var en långsträckt fjord som var segelbar långt inåt land. Denna fjord har av de många fynden att döma varit mycket attraktivt under hela stenåldern. Inte minst gäller detta under den senare delen av mellanneolitisk tid, en period som i Västsverige karaktäriseras av den sk groppkeramiska kulturen. Den traditionella synen är att dessa människor i första hand har levt av jakt och fiske men där även svinskötsel har varit ganska viktig. Speciellt har man betonat säljaktens stora betydelse. Utifrån de relativt få C14-dateringar som finns tillgängliga i Västsverige så verkar det som om den groppkeramiska kulturen dyker upp först i samband med att trattbägarkulturen försvinner. Mycket av diskussionen har kretsat kring huruvida jordbruksnäringen har övergivits och om man har återgått till att bli renodlade jägare och samlare. Denna tolkning grundar sig främst på att boplatserna vanligen ligger mycket nära eller i direkt anslutning till kusten.

Den groppkeramiska boplatsten vid Bläshammar

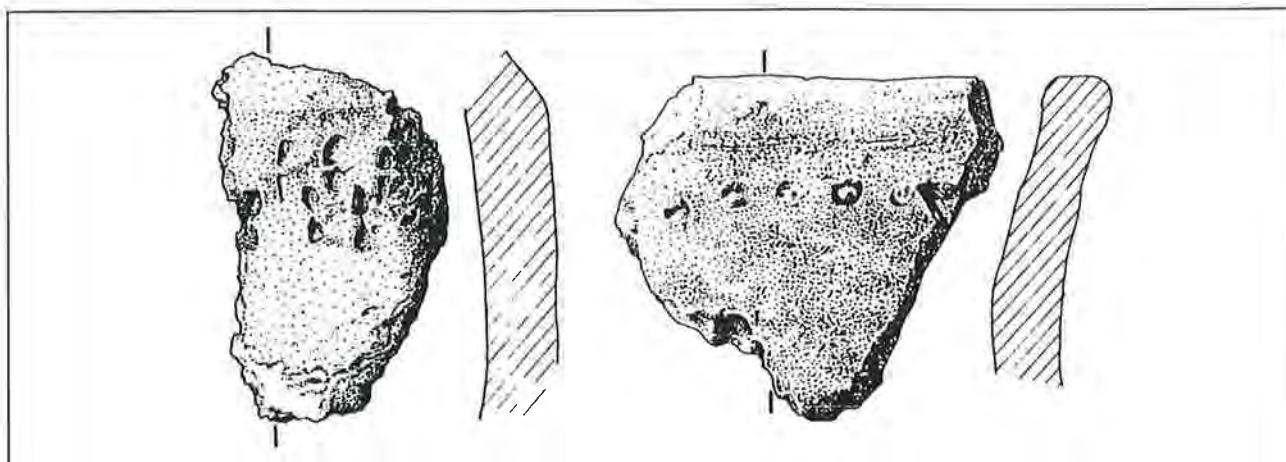
Stenålderslämningarna låg på den norra delen av ett litet bergsområde strax väster om gamla E6. Redan då grävmaskinen banade av det översta torvlagret gjordes ett ovanligt fynd. Det rör sig om en 11,5 cm lång tunnackig bergartsyxa med ett timglasformat hål vid nacken (fig 2). Den uppfyller alla kriterier för en typ III-yxa i typologin för neolitiska grönstensyxor (Ebbesen 1984). Den betraktas som en ren arbetsyxa och det är vanligt med slitspår kring hålet vilket tyder på att hålet haft någon funktion vid skaftningen. I Danmark har yxtypen hittats både i dösar och gånggrifter, och typen dateras till perioden MN I–MN III. Efter avbaningen visade det sig att det utefter foten på berget fanns två fyndförande områden. Båda platserna var belägna omkring 13 meter över havet och fynden utvisar att de åtminstone delvis också är fråga om två olika boplatsskeden (Hernek 1995).

Undersökningen koncentrerades till den ena platsen som huvudsakligen var belägen på en liten beteshage

*Figur 2. Bergartsyxa med nackhål.
Teckning av Anders Andersson.*

alldeles invid en större åker. Vi grävde här en sammanhängande yta av 8x9 meter. Det allra översta torvlagret togs bort med maskin. Under torven fanns ett decimeter-tjockt mörkt sandlager som sannolikt plöjts någon gång under seklets början. Under detta fanns ett likaså decimeter-tjockt lager bestående av stenig grusig sand. Båda lagren innehöll rikligt med flinta och längst ner i botten på det understa lagret fanns även en del keramik. Ett antal stolphål, som blev synliga först i den sterila alven, var sannolikt resterna efter en mindre stolpbyggd huslämning. Stolphålens placering inom en 3x3,5 m stor yta gav emellertid ingen entydig bild över hur huset kan ha varit konstruerat. Dateringar på träkol från fyllningen i tre stolphål visar att huset sannolikt är från bronsåldern men trots dateringarna finns

Figur 3. Två dekorerade keramikskärvor. Den högra skärvan med rörbensintryck har daterats till 4380 BP vilket tillsammans med en datering på träkol är de äldsta dateringarna från boplatsen. Skala 1:1. Teckning Anders Andersson.

även argument för att huset kan vara neolitiskt. Bland annat visar en genomgång av andra gropkeramiska hydd- och huslämningar att huset från Bläshammar storleksmässigt passar väl in i bilden (Hernek 1995).

Fynden från den 63 m² stora ytan domineras av flinta och antalet flintor, förutom splitter, uppgår till lite mer än sextusen stycken. Det finns 213 redskap, vilket utgör 3,5 % av hela materialet. Kännetecknande för de neolitiska fångstboplatser på västkusten, såväl som för boplatsen vid Bläshammar, är talrika spån och spånredskap. Det vanligaste spånredskapet är spånpilspetsar vars antal uppgår till 33 stycken. Denna typ av pilspetsar brukar delas in i tre typer framförallt beroende på hur tången har utformats. De olika typerna brukar i sin tur tillskrivas en viss kronologisk betydelse. Av säkert bestämbara typer finns trettio A-spetsar, två B-spetsar samt en, med tresidigt tvärsnitt, av C-typ. Det vanligaste redskapet är annars skrapor vars antal uppgår till 50 stycken. Knappt hälften av dessa är spånskrapor medan andra hälften består av skrapor av avlånga avslag. Av andra redskap kan nämnas fragment av slipade yxor, sticklar, spånknivar och spånborr. Ett litet slipat bergartsstycke kan kanske vara från en stridsyxa. Det fanns också en del keramik, närmare bestämt 163 skärvor men bara femton skärvor har någon form av dekor. Denna är genomgående enkel och består av

olika typer av intryck och zigzag dekor, vilka är välkända dekortyper från västsvensk gropkeramisk kultur (fig 3). Flera element ingår också i trattbägar-kulturen såsom zigzagdekor, enkla gropar och rörbensintryck.

Det finns sex stycken neolitiska C14-dateringar varav fem är analyserade matskorpor på keramik. Analysresultatet visar att man kan urskilja två olika faser på boplatsen. Äldst är två keramikdateringar som ligger kring 2400 bc (okalibrerat). De andra neolitiska dateringarna faller inom tiden 2300–2200 bc vilket placerar boplatsen i övergången mellan MN A och MN B. Detta innebär att boplatsen är samtida med sen trattbägar-kultur och med tidig enkelgravskultur på Jylland (urnegravstid). Eventuellt är Bläshammar delvis samtidig med en allra äldsta fas av stridsyxe-kulturen (Tauber 1986, Larsson 1993).

Fiskare - jägare - jordbrukare?

Längst ner i botten av kulturlagret hittades även några få brända ben. Vid den osteologiska analysen, som har utförts av Leif Jonsson vid UV Väst, kunde bara tre ben säkert artbestämmas. Det är ett mellanfotsben till ett vild- eller tamsvin samt ett överarmsben och ett

lårben av en bäver. Även om benen ger mycket lite information kan man ändå spekulera i hur ekonomin i Bläshammar har sett ut. Detta är speciellt intressanta mot bakgrund av att man under senare år kunnat urskilja en speciell skånsk-dansk tradition som av allt att döma skiljer sig från den gropkeramiska traditionen i Bohuslän och Norge. I Bohuslän finns några få platser med bevarat organiskt material. Det gäller kökkenmödingarna vid Dafter, Ånneröd och Rörvik, alla belägna i den norra delen av landskapet. Här kan man nästan tala om en renodlad fångstkultur och benmaterialet avviker i stort inte från de mesolitiska kökkenmödingarna. Det verkar emellertid som om man har bedrivit tamdjursskötsel, om än i begränsad omfattning. Förutom nöt och får/get har man kanske haft tamsvin.

Det finns emellertid en boplats på närmare håll vars hushållning tycks skilja sig ganska avsevärt från de bohuslänska. Den ligger inte långt från Grenå på andra sidan Kattegatt. Platsen är Kainsbakke och C14-dateringar visar att den åtminstone delvis är samtidig med Bläshammar. Framförallt gäller det den största anläggningen i Kainsbakke, en 4,5x5,7 m stor avfallsgrop. Gropen var mycket rik på fynd och både det arkeologiska och det zoologiska materialet tyder på att det skett en snabb deponering av materialet. (Rasmussen 1984). Från fynden i gropen finns sju C14-dateringar vilka faller inom intervallet 2370–2120 BC (okalibrerat). Den kronologiska ramen är sannolikt ännu snävare eftersom två dateringar på skal sannolikt har givit för höga värden beroende på den marina reservoireffekten. Bläshammar och Kainsbakke uppvisar både likheter och skillnader i materialen. På båda boplatserna dominerar pilspetsar av A-typ, däremot är andelen A3-spetsar betydligt större i Kainsbakke som också har betydligt flera rundskrapor. Den största skillnaden är att Kainsbakkes mycket tydliga inslag från den sena trattbägarkulturen, MN V (Rasmussen 1991). Bland annat förekommer lerskivor. Avståndet mellan platserna, rumsligt såväl som tidsmässigt, gör det inte helt osannolikt att människorna varit i kontakt med varandra. Ön Anholt, beläget ungefär mitt emellan boplatserna, skulle kunna vara en sådan tänkbar förbindelselänk. Ute på ön har man också funnit rika gropkeramiska material (Becker 1950, Busch 1972).

Avspeglas då den mer agrart präglade trattbägar-ekonomin även i benmaterialet på Kainsbakke? I den tidigare nämnda avfallsgropen hittades en stor mängd ben från bl a häst, urox, tamoxe, vild- och tamsvin, får, älg, kronhjort, rådjur, brunbjörn, räv, utter och tamhund. Av havsdäggdjur finns grönländssäl och gråsäl. Dessutom finns ett flertal olika fiskarter representerade. Benens kvantitativa fördelning på olika arter visar att kreaturshållning har varit av mycket stor betydelse för försörjningen. Däremot har både tamsvin och får varit av underordnad betydelse. Mönstret passar väl in i bilden där man tidigare kunnat konstatera att det sker en ökning av kreaturshållning under trattbägarkulturens senare del på bekostnad av just får och svinskötsel (Davidsen 1978 s 140).

Vissa tecken tyder på att nötdjuren i Kainsbakke har utnyttjats som dragdjur. Av jaktviltet är det som kronhjorten som haft störst betydelse, något som för övrigt gäller trattbägarboplatser som helhet under hela tidig- och mellanneolitikum. I Kainsbakke har man haft en mycket varierad näringsstrategi där jakt, fiske och insamling har spelat en stor, men långt ifrån avgörande roll. Ungefär lika viktig har kreatursskötseln varit och primärt är säkerligen köttet som varit viktig då man anser att mjölkproduktionen haft lite betydelse under mellanneolitikum. Analyser på C13-halten i människoben från boplatserna har visat att landdjuren har stått för ungefär hälften av födointaget. Sannolikt har man också bedrivit jordbruk i någon utsträckning även om detta inte kunde påvisas. Eftersom man tidigare i hög utsträckning har tolkat de gropkeramiska boplatserna som säsongsbundna jakt- och fiskeplatser är det också intressant att Kainsbakke har tolkats som en renbasboplats där man har vistats under hela året (Richter 1991).

Det tycks stå klart att Kainsbakke representera egen tradition som växer fram inom trattbägarkulturens centralområden. I Danmark finns även några andra liknande platser. En sådan fann man vid Galgehøj på östra Jylland inför byggandet av det danska naturgasnätet (Nielsen 1987). Också i Skåne finns boplatser av liknande typ och traditionen benämns här Stäviegruppen efter en boplats invid Lödde å (Larsson 1982). Även

på den skånska sydkusten finns, sett utifrån näringsstrategin, liknande boplatser även om det rent gropkeramiska inslaget framträder svagare i materialet. Boplatser av den här typen har man ännu så länge inte funnit i Bohuslän eller Halland.

Varbergstrakten - ett område med olika traditionsmönster

Frågan är då hur de gropkeramiska boplatserna i Varbergstrakten skall ses i förhållande till den skånska och bohuslänska traditionen. Frågeställningen är problematisk eftersom området kring Varbergstrakten troligen under hela förhistorien, liksom långt fram i historisk tid utgjort en traditionsgräns mellan norr och söder. Lösfynden från äldre mesolitisk tid visar att det finns redskap från både magemose- och sandarnakultur. Under senmesolitikum finns det beröringspunkter med såväl erteböllekultur som lihultkultur. Det finns mycket som talar för att denna kulturdualism fortlevt även under neolitisk tid. Ser man till Hallands nio kända megalitgravar av typerna dösar och gånggrifter så finns dessa dels i området kring Halmstad och Falkenberg, dels i trakten av Varberg. Gravarnas utformning visar att de i Varbergstrakten tillhör den bohuslänska och norska traditionen medan de övriga kan knytas till den skånska traditionen (Blomqvist 1989 s 224). Vad gäller boplatserna i Bläshammar så är det mest sannolikt att den, åtminstone när det gäller näringsstrategin och samhällets organisation, har mer gemensamt med den bohuslänska traditionen visavi den dansk-skånska. Denna åsikt grundar sig främst på att boplatser från trattbägarkulturens yngre perioder ännu inte har påträffats i Halland. Som en hypotes kan man därför tänka sig att södra delarna av Halland i ekonomiskt hänseende ansluter till ansluter till den skånska traditionen med en mer utpräglad blandekonomi.

REFERENSER

- Becker, C.J. 1950. Den grubekeramiske kultur i Danmark. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1950.
- Blomqvist, L. 1989. Neolitikum. Typindelningar, tid, rum och social miljö. En studie med inriktning på västra Götaland. Fal-köping.
- Busch, E. 1972. Tran til Anholts lamper. Skalk Nr 1.
- Davidson, K. 1978. The Final TRB Culture in Denmark. Arkæologiske Studier. Vol. V.
- Ebbesen, K. 1984. Tragtægarkulturens grønstensøkser. KUML
- Hemek, R. 1995. Två neolitiska fångstboplatser vid Viskafjordens mynning. Arkeologiska Resultat UV Väst Rapport 1995:12.
- Larsson, L. 1982. A Causewayed Enclosure and a Site with Valby Pottery at Stävie, Western Scania. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum, New Series 4, 1981-82.
- Larsson, L. 1993. From MN A to MN B - A South Swedish Perspective. Journal of Danish Archaeology, vol 10. 1991.
- Nielsen, J. 1987. Galgehøj. i: Danmarks længste udgravning. Arkæologi på naturgassens vej 1979-86. Nationalmuseet och de danske naturgasselskaber.
- Rasmussen, L.W. 1984. Kainsbakke A 47. A Settlement Structure from the Pitted Ware Culture. Journal of Danish Archaeology 3.
- Rasmussen, L.W. 1991. Kainsbakke. En kystboplads fra yngre stenalder. Djurslands museum. Dansk fiskerimuseum. Grenaa.
- Richter, J. 1991. Kainsbakke. Aspect of the paleoecology of neolithic man. Djurslands museum. Dansk fiskerimuseum. Grenaa.
- Tauber, H. 1986. C14 dateringer av enkelgravskultur och grubekeramisk kultur i Danmark. i: Adamsen, C. & Ebbesen, K. (red). Stridsøksetid i Sydsandinavien. Arkæologiske Skrifter 1.
